

VLNAŘSKÁ ŘEMESLNÁ VÝROBA VE DRUHÉ POLOVINĚ 18. STOLETÍ

Do poloviny 18. století se vyskytovaly vlnářské manufaktury na Moravě a ve Slezsku pouze sporadicky. Řemeslo bylo jedinou výrobní formou. Od poloviny století se zvyšoval počet vlnářských manufaktur, a tím také jejich hospodářský význam. Na konci 18. století představovala manufakturní výroba již značnou část z celkové produkce vlněných tkanin. Řemeslná výroba byla však stále v naprosté převaze. Manufaktury nemohly obsáhnout veškerou produkci, nemohly ani převýšit objem řemeslné výroby. Manufaktura je přechodným stupněm mezi řemeslnou a tovární výrobou. Vyrůstá zpravidla z řemesla a její ekonomicko-společenský dosah, byť značný, zákonitě nemohl vyvolat tak rozsáhlé změny, aby jimi byla zatlačena řemeslná výrobní forma. Teprve tovární velkopřůmysl dokončil onen přechod, zničil podstatnou část řemeslné výroby a zbytek téměř úplně ovládnul. K tomu však došlo v našich zemích teprve v pokročilých desetiletích 19. století.

Manufaktury měly veliký význam hlavně v tom smyslu, že ve srovnání s řemeslem reprezentovaly novou, progresivní výrobní formu. Byly zbaveny zastaralých cechovních pout. Pomáhaly rozvoji výrobních sil používající dokonalejší technologie, popř. lepších nástrojů. Využívaly lépe pracovní síly v přesněji vymezené dělbě práce. V manufakturách se prosadily nejpronikavěji kapitalistické výrobní vztahy. Manufaktury byly centrem při formování nových společenských tříd, buržoasie a dělnictva. Jak bude ukázáno v příslušných kapitolách, dosáhly manufaktury ve vlnářství průběhem 2. poloviny 18. století již pozoruhodné hospodářské důležitosti.

Ani řemeslná výroba nezůstala beze změn. Již jsme se zmínili, že stát podporoval manufakturní podnikání a zasahoval také do řemeslné výroby. Stát ovlivňoval řemeslnou a manufakturní výrobu neobyčejně intenzivně od poloviny 18. století. Činnost státních orgánů v oblasti řemeslného vlnářství byla stejně aktivní jako v jiných odvětvích. Vycházely různé patenty a nařízení, byly činěny pokusy s výrobou lepších druhů tkanin, státní orgány financovaly pobyt cizích odborníků apod. Všechno mělo jeden cíl: výroba se měla rozšířit a zlepšit. V dalším si všimneme aspoň několika státních zásahů do řemeslné vlnářské výroby; podrobně se státní hospodářskou politikou zabývat nemůžeme.

Od poloviny 18. století neexistoval v moravském soukenictví žádný kvalitativní pořádek, jímž by se sjednocovala výroba v celé zemi. Ve Slezsku byla v tom smyslu situace příznivější, neboť od roku 1718 byl v platnosti soukenický řád, jímž se stanovily společné směrnice pro cechovní výrobu.¹ Na Moravě, kde soukenictví bylo mnohem důležitější než ve Slezsku, cechovní mistři se řídili svými pořádky. Mezi cechovními artikuly byly však značné rozdíly, takže u stejného zboží, pocházejícího z různých míst, byla na první pohled zřejmá nejednotnost pokud šlo o kvalitu, nemluvě ani o cenách. Při prodeji, zejména v zahraničí, bylo však potřebí určité ustálenosti. Kromě toho zhotovovali moravští soukeníci, až na výjimky, jen hrubší druhy suken, což státní orgány považovaly za velikou chybu. Proto jedním z prvních pronikavějších zásáhů do zdejšího vlnářství bylo vydání patentu v roce 1755, jímž se určovaly obecně platné směrnice pro přípravu vlny a předení příze. Obdobně jako další patenty, vyšlé v těchto letech v zemích rakouské monarchie, určoval i patent z r. 1755 výrobní postupy, jimiž byl povinen řídit se každý, kdo pracoval při přípravě vlny a jejím předení. Úkolem patentu bylo zajistit soukeníkům, cajkařům a vůbec všem, kdož zpracovávali vlněnou přízi, nejlepší polotovar, aby jejich výrobky byly vysoce kvalitní.² Slezská representace a komora obnovila v roce 1762 starý soukenický pořádek z roku 1718, doplněný několika dodatky.³

Pro rozvoj řemeslné vlnářské výroby měla obzvláštní důležitost státní politika v 60. letech 18. století. Soukenictví a cajkařství zůstávalo povýtce městskou výrobou se stále silnými cechovními organizacemi, jež byly těžce překonatelnou brzdou dalšímu rozmachu vlnářství. Zejména nepříznivě působil numerus klausus v počtu cechovního členstva a přísné omezování objemu výroby. V Čechách, na Moravě a ve Slezsku dovolovaly artikule ve většině cechů, aby každý mistr pracoval pouze na jediném stavu. Avšak ani tyto stavy nebývaly plně využity, protože soukeník směl zpravidla zhotovit daleko méně zboží, než jak mu dovolovaly jeho možnosti. Merkantilisté již před desetiletími poznali, jakým nebezpečím jsou cechovní organizace pro jejich plány na rozmach výroby. Pokusy odstranit cechy v 17. století však skončily nezdarem, ve stadiu dobrozdání.⁴ Stát přistoupil k radikálnějším krokům při odstraňování některých cechovních přežitků, zvláště škodlivých, značně pozdě. V průběhu 1. poloviny 18. století např. si osoboval právo kontroly nad jihlavským soukenictvím, avšak nezabavil je cechovních pout. Naopak v mnoha směrech je ještě upevnil. Ani řemeslnické patenty z roku 1732 a 1739 nedokázaly od-

¹ D'Elvert, c. d., str. 48.

² SAB, tribunál — normálie. — Woll-Spinnordnung für das Markgrathum Mähren z 4. července 1755.

³ D'Elvert, c. d., str. 48.

⁴ SAB, Gub. C 83.

stranit, pokud šlo o vlnářství, hlavní brzdicí vliv cechovních organizací.⁵ Dlouholeté války ve 40. letech, ani válka sedmiletá pak nepřispěly k vytvoření podmínek, jež by si vynutily odstranění cechovních omezení, pokud se týkala volného růstu produkce. Teprve po skončení válečného zápasu přistoupil stát k pronikavým úpravám. Patentem z roku 1765 se povolovalo soukeníkům v Čechách, na Moravě a ve Slezsku pracovat na libovolném počtu stavů. Mistři směli zaměstnávat tolik tovaryšů, kolik si vyžadovaly potřeby jejich řemesla.⁶ Také přijímání nových mistrů bylo usnadněno. Dosud musel uchazeč o mistrovství čekat třeba několik let, platil vysoké poplatky za přijetí, podplácel cechovní představenstvo a překonával mnohé jiné překážky, než byl přijat za člena cechu. Státní úřady již před rokem 1765 zasahovaly v jednotlivých, zvláště křiklavých případech, jestliže některý cech nepřijímal nové mistry. Lze uvést aspoň jeden případ. Cech trypařů v Šumperku omezoval všemi způsoby příliv členstva. Do učení přibíral pouze syny cechovních mistrů. Tovaryši ani po mnohaletém úsilí nedosáhli mistrovství. Protože šumperští trypaři v 50.—60. letech přecházeli na výrobu bavlněného trypu a plyšu, což bylo zboží, jež se nikde jinde nezhotovovalo, byla praxe tamního cechu v příkrém protikladu k plánům státních orgánů, chtějících co nejrychleji rozšířit výrobu těchto tkanin. Při každé žádosti o udělení mistrovství musely zasahovat moravské komerční úřady, a proto byl v roce 1764 vydán patent, jímž se odstraňovala libovůle šumperského cechu. Všichni uchazeči o učení museli být přijati, jinak hrozila cechu veliká pokuta. Pro udělení mistrovství měli přednostní právo pracovníci z místní manufaktury, jestliže v ní byli delší čas zaměstnaní. Také tovaryši, kteří pracovali aspoň 2 roky při výrobě plyšu, mohli se stát šumperskými mistry. Přitom nemuseli ani zaměstnanci šumperské manufaktury, ani tovaryši předkládat mistrovské kusy.⁷

Pro růst řemeslného vlnářství byla pobídkou také další uvolnění výroby. V dřívějších desetiletích se stále zachovávalo přesné rozdělení těch druhů tkanin, jež směli zpracovávat pláteníci, soukeníci a cajkaři. V průběhu 2. poloviny 18. století se v zásadě smazaly hranice mezi těmito skupinami výrobců. Pláteníci získali právo zhotovovat nejen polovlněné, ale také mnohé vlněné tkaniny. Mohli tkát i bavlněnou přízi. Soukeníci se už nemuseli omezovat jen na výrobu suken, ale pokud našli odběratele a měli-li výrobní zkušenosti, mohli zpracovávat také ostatní druhy vlněných tkanin, původně přičleněné caj-

⁵ W. G. K o p e t z, *Allgemeine oesterreichische Gewerbsgesetzkunde*, I. sv., str. 16. Také MAB, knihovna Mitrovského, ruk. č. 1430.

⁶ SAB, tribunál — normálie, č. 1902, Vídeň 20. července 1765. Také HkA, fasc. 98/1.

⁷ Tamtéž, sbírka patentů a cirkulářů; patent má datum Brno 21. května 1764.

kařům.⁸ V roce 1775 byly vydány společné cechovní artikule pro moravské soukeníky a cajkaře a také pro jejich tovaryše. Znovu se potvrzovala ustanovení z patentu z roku 1765, hlavně pokud šlo o přijímání učňů a mistrů. Taxa za mistrovství byla stažována na 20 zl. pro městského uchazeče a 10 zl. pro uchazeče z venkova. Cech nesměl žádat jiné poplatky.⁹

V průběhu 2. poloviny 18. století se zlepšily také odbytové podmínky při prodeji vlněných tkanin. Úpravami celních hranic mezi zeměmi rakouské monarchie a jejich praktickým odstraněním se zlepšila vývozní situace jak při prodeji lněných tkanin, tak také se ulehčil dovoz surovin. V těchto desetiletích skončilo prakticky formování vnitřního trhu v rakouské monarchii. Vydátnými odbytišti, zvláště pro moravské a slezské vlnářství, stala se nově získaná území v Polsku, hlavně Halič. Také zahraniční vývoz dosáhl ve 2. polovině 18. století podstatných úspěchů, zejména na Balkáně a na východě. Všechny uvedené skutečnosti měly vliv na růst výroby vlněných tkanin nejen v manufakturách, ale také v řemeslných dílnách.

Pramenný materiál, ukazující situaci v moravskoslezském vlnářství, byl ne úplný a v mnoha směrech ne zcela věrohodný, potvrzuje plně naši tezi o kvantitativním rozmachu vlnářství v průběhu 2. poloviny 18. století.

Pro moravské vlnářství jsou zachovány celozemské statistiky teprve z konce 60. let. Je tedy mezi první statistikou o moravské výrobě suken z roku 1728 a druhou období více než 40 let. Pro tato čtyři desetiletí máme jen údaje o výrobě v některých krajích. Počátkem 50. let vypracoval manufakturní úřad přehled o vlnářství v kraji jihlavském, znojemském a hradištském.¹⁰ Také k roku 1757 se dochovaly zprávy o vlnářství z několika krajů, zase však jen pro část Moravy.¹¹ Teprve z roku 1769 máme k dispozici přehled o tomto výrobním odvětví z celé země. V dalších letech jsou celozemské výkazy, manufakturní tabulky, častější.

Všimněme si nyní údajů o moravském vlnářství v letech 1769—1780.

V Ý R O B A S U K E N ¹²

rok	manufaktur	mistrů	tovaryšů	učňů	pomocníků	stavů
1769	1	2461	447	168	—	2105
1775	1	2568	674	293	553	2254
1780	2	2696	915	535	247	2571

⁸ Příbram, c. d., str. 362n.

⁹ HkA, fasc. 98/1, pořádek pro mistry má datum 1. května 1775, pro tovaryše 19. června 1775.

¹⁰ SAB, Kom. kons. 1759-I9; SAB, Gub. C-12-10/4.

¹¹ Tamtéž, Kom. kons. 1757-T8n.

¹² HkA, fasc. 54, manufakturní tabulky za rok 1769, 1775 a 1780.

Ve srovnání se statistickými výkazy z roku 1728, kdy bylo na Moravě okolo 2600 soukenických mistrů, docházíme k následujícím závěrům: Soukenictví mezi lety 1728—1769 nevzrostlo. Naopak počet soukenických mistrů mírně poklesl. Mezi lety 1769—1780 se však projevil znovu pozvolný růst co do počtu mistrů a stavů. Počet stavů se zvýšil pronikavěji, což byla patrně způsobeno patentem z roku 1765, jímž se soukeníkům povolovalo, aby pracovali na libovolném počtu stavů. Bohužel nemůžeme srovnávat soukenickou produkci a její změny mezi lety 1728—1780. Statistiky z let 1769—1780 objem výroby buď neuvádějí vůbec, nebo je objem výroby propočítán na peněžní hodnotu, takže se nedá srovnávat s údaji z roku 1728, které jsou vyjádřeny v kusech suken, vyrobených v tomto roce.¹³

Manufakturní výroba suken ve srovnání s řemeslnou výrobou byla v letech 1769—1780 ještě nepatrná. V roce 1780 byly na Moravě pouze 2 manufaktury. Jejich majiteli byli Köffiller a Mundi a obě byly v Brně. Počet stavů v nich nebyl vyšší než 70. Všechny ostatní stavy byly v dílnách soukeníků, ať už pracovali jako samostatní živnostníci, nebo tkali pro nákladníky. Tehdy, v roce 1780, bylo manufakturní soukenictví ještě nepatrné, a teprve v příštích dvou desetiletích se mnohokrát zvětšilo.

Statistické údaje z let 1769—1780 rozlišují soukenictví, cajkařství a také výrobu trypu a plyšu. I když bylo cajkařství do poloviny 18. století teprve v počátcích, za několik málo let získalo pozoruhodný význam, jak ukazuje následující tabulka.

VÝROBA VLNĚNÝCH ČAJKŮ¹⁴

rok	manufaktur	mistrů	tovaryšů	učňů	pomocníků	stavů
1769	5	213	119	14	?	352
1775	3	268	170	28	335	468
1780	3	236	134	42	96	380

Podíl manufakturní výroby na moravském cajkařství byl mnohem vyšší, než tomu bylo v soukenictví. Mezi cajkařskými manufakturami byla nejdůleži-

¹³ Tamtéž. Podle statistiky z roku 1769 bylo na Moravě vyrobeno suken v hodnotě 1 309 663 zl. Vezmeme-li v úvahu, že se stále ještě zhotovovala sukna hrubší, v nejlepším případě střední kvality, jejichž cena se pohybovala okolo 20—25 zl. za kus, tu je možno vypočítat aspoň v průměru, kolik bylo vyrobeno kusů suken. Jestliže vezmeme jako dělitku cenu 20 zl. za kus sukna, tu v roce 1769 zhotovili moravští soukeníci 65 483 kusů. Toto číslo by bylo reálné ve srovnání s údajem za rok 1728, kdy činila celková moravská produkce zhruba 43 000 kusů.

¹⁴ HkA, fasc. 54, manufakturní tabulky z roku 1769, 1775 a 1780.

tější uničovská, v níž bylo roku 1780 více než 100 stavů. Mnozí cajkaři sice pracovali ve svých dílnách, ale byli zaměstnanci manufaktur. Tvořili jejich rozptýlenou část. Např. cajkaři v Rousínově pracovali pro podnikatele Politzera ve svých domech.

K pracovníkům ve vlnářství je třeba připočítat také trypaře ze Šumperka, ač by je bylo možno zahrnout stejně dobře mezi pláteníky nebo pracovníky v bavlnářství. Zpracovávali totiž všechny tři druhy příze: vlněnou, lněnou a bavlněnou. Téměř všichni členové šumperského cechu trypařů pracovali v l. 1769—1780 pro šumperské obchodníky a mnozí byli zaměstnání v místní manufaktuře.

VÝROBA PLYŠU A TRYPY¹⁵

<i>rok</i>	<i>mistrů</i>	<i>tovaryšů</i>	<i>učňů</i>	<i>pomocníků</i>	<i>stavů</i>
1769	celkem zaměstnaných osob			191	227
1775	192	39	23	82	247
1780	171	31	29	62	231

Mezi řemeslníky, pracujícími s vlnou, lze uvádět také punčocháře. Na Moravě jich bylo také několik set, jak ukazuje tabulka.

VÝROBA PUNČOCH¹⁶

<i>rok</i>	<i>mistrů</i>	<i>tovaryšů</i>	<i>učňů</i>	<i>pomocníků</i>	<i>stavů</i>
1775	655	122	45	25	?
1780	746	164	76	51	92

Dříve než přistoupíme k sledování moravského vlnářství v posledních dvou desetiletích 18. století, obrátíme pozornost k vlnářství slezskému. Výše bylo konstatováno, že výroba suken v Rakouském Slezsku procházela obdobím stagnace, která byla způsobena vážným narušením dřívějších spojení s oblastmi v Pruském Slezsku, a to jak při dovozu vlny, tak v odbytu hotového zboží. Situace se pozvolna lepšíla teprve po sedmileté válce. Uherská a polská vlna nahradila vlnu slezskou a také odbytu suken v Uhrách, Haliči a ostatních zemích rakouské monarchie byl trvalejšího rázu. Stabilita se projevila také v pozvolném růstu soukenické výroby, jak dokládají tehdejší statistiky.

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ Tamtéž.

VÝROBA SUKEN¹⁷

rok	mistrů	tovaryšů	učňů	pomocníků	stavů
1759	692	?	?	?	?
1761	642	?	?	?	?
1763	663	?	?	?	?
1775	778	157	50	176	507
1780	841	194	72	192	431 ¹⁸

Koncem 60. let překonalo již slezské soukenictví mnohaletou krizi a pomalu se zvětšovalo. Na rozdíl od Moravy nebyla zde žádná soukenická manufaktura. Soukeníci však pracovali často pro obchodníky a jiné podnikatele, takže jen část z nich provozovala samostatnou živnost. Ve slezských manufakturních tabulkách z let 1759—1763 jsou uváděna také čísla o množství vyrobených suken. Tyto údaje jsou značně problematické. Přece však jsou cenným dokladem pro posouzení vývojových tendencí slezského soukenictví.¹⁹ V roce 1759 zhotovili soukeníci v Rakouském Slezsku 7333 kusů rozličných suken. Hodnota tohoto zboží se odhadovala částkou 201 058 zl.²⁰ V roce 1763 se soukenická produkce o něco zmenšila. Podle manufakturních tabulek se pohybovala okolo 7109 kusů.²¹ Pokles lze vysvětlit válečnými obtížemi. V dalších letech (od roku 1770) jsou však údaje o objemu soukenické výroby naprosto nepřesné. Např. z největšího soukenického střediska — z Bílska — se stereotypně po 6 let udávala roční výroba 1 kusem sukna ročně. Také hlášení o roční produkci soukenických cechů z jiných měst naprosto neodpovídala skutečnost. Proto čísla z manufakturních tabulek o objemu produkce slezského soukenictví po roce 1763 jsou zcela neúčinná pro posouzení situace v tomto odvětví.²² V manufakturních tabulkách z let 1775—1780 se neobjevují čísla o roční výrobě.

¹⁷ Tamtéž, fasc. 55, manufakturní tabulky z roku 1759, 1761, 1763, 1775 a 1780. V manufakturních tabulkách z l. 1759—1775 jsou uváděni pouze soukeníci mistři. Teprve od roku 1775 také ostatní, tovaryši, učni, pomocníci a stavý.

¹⁸ Tamtéž. V manufakturních tabulkách za rok 1780 je počet stavů uveden velmi nízkým číslem, což budí podezření. Např. v Bílsku podle manufakturních tabulek mělo být jen 178 stavů, ač tam prokazatelně bylo 380 mistrů. Dále manufakturní tabulky neuvádějí počet stavů v Opavě, kde jich tehdy bylo aspoň 50. Číslo stavů v manufakturních tabulkách za rok 1780 je proto mnohem nižší, než jich bylo ve skutečnosti. Nepřesnosti manufakturních tabulek lze si vysvětlit značný úbytek stavů v roce 1780 ve srovnání s rokem 1775.

¹⁹ O věrohodnosti manufakturních tabulek srovn. můj článek, *K textilní výrobě na Moravě a ve Slezsku ve druhé polovině 18. století*, ČMM, roč. 75, 1956.

²⁰ HkA, fasc. 55, manufakturní tabulky pro Slezsko za rok 1759.

²¹ Tamtéž, manufakturní tabulky pro Slezsko za rok 1763.

²² Tamtéž, manufakturní tabulky pro Slezsko z l. 1763—1770.

Jedním z prostředků, jež měly zachránit slezské textilní řemeslo, vlnářství a plátenictví, postižené ztrátou většiny slezského území, byl přechod na výrobu některých jiných vlněných a polovlněných tkanin, zejména různých druhů harasů a laciných cajků. Toto zboží nacházelo znamenitý odbyt v Uhrách, Sedmihradsku a Polsku. Výroba těchto tkanin se skutečně ujala. Zvláště v plátenických oblastech v okolí Javorníku, Vidnavy a Jeseníku se tkalci věnovali výrobě toho zboží, po němž byla poptávka. V roce 1775 bylo v Rakouském Slezsku zaměstnáno při výrobě harasu a cajku již 145 mistrů, 98 tovaryšů, 19 učňů, 103 pomocníků a v činnosti bylo 264 stavů.²³ Kromě nich další pláteníci čas od času tkali rovněž polovlněné harasy. Jestliže ve slezském soukenictví nebyla do roku 1780 manufaktura, ve výrobě harasů a cajků jich bylo několik. Někteří cajkaři a tkalci byli zaměstnáni v manufakturních dílnách v Javorníku, Vidnavě a Jeseníku; jiní pracovali pro manufaktury doma. Podíl manufakturní výroby na slezském cajkařství byl obdivuhodný, neboť řemeslníci, cajkaři; popř. tkalci, pracující samostatně, byli ve zdrcující menšině.

Poslední dvě desetiletí 18. století přinesla morávkoslezskému vlnářství nevidaný rozmach. Vznikly nové manufaktury. Počet řemeslníků v tomto odvětví se rychle zvyšoval. Také sortiment vyráběného zboží byl bohatší než kdykoliv v minulosti, jsa doplňován podle přání zákazníků ze zemí rakouské monarchie i ze zahraničí. O rychlém rozmachu vlnářství přinášejí doklady manufakturní tabulky, byť nejsou úplné ani pro toto období.

VLNĀŘSKÁ VÝROBA NA MORAVĚ A VE SLEZSKU V ROCE 1783²⁴

Soukenictví					
<i>manufaktur</i>	<i>mistrů</i>	<i>tovaryšů</i>	<i>učňů</i>	<i>pomocníků</i>	<i>stavů</i>
2	3850	1130	711	551	3470
Cajkařství					
2	285	107	50	60	558
Výroba plyšu a trypu					
?	128	38	20	17	190

Tehdy již byly značně smazány výrazné rozdíly mezi soukeníky a cajkaři a také mezi cajkaři a pláteníky. Mnozí soukeníci raději zhotovovali oby-

²³ Tamtéž, manufakturní tabulky pro Slezsko za rok 1775.

²⁴ SAB, Gub. C-12-10/10, manufakturní tabulky za rok 1783.

čejné cajky, protože byly lacinější a snadněji se prodávaly. Pláteníci také přecházeli na výrobu polovlněných a dokonce vlněných tkanin, zejména tam, kde si toto zboží objednávali manufakturní podnikatelé nebo obchodníci. Přesto se pokusíme ještě i pro počátek 90. let 18. století rozlišovat soukenictví a cajkařství. Bohužel počet pláteníků, pracujících ve výrobě vlněných a polovlněných tkanin, nedá se ani přibližně zjistit.

ŘEMESLNÉ SOUKENICTVÍ NA MORAVĚ A VE SLEZSKU V ROCE 1791²⁵

mistrů: 5197 stavů: 4515

Ve srovnání s rokem 1783 je zřejmý nápadný přírůstek, který vynikne ještě více, uvědomíme-li si, že čísla vyjadřují v roce 1783 počet zaměstnaných osob a stavů v manufakturách i v řemeslném soukenictví. V roce 1791 však vedle 5197 soukenických mistrů se 4515 stavů bylo v soukenických manufakturách dalších 230 stavů, na nichž pracovalo okolo 300 lidí, mistrů a tovaryšů.²⁶

Pro moravskoslezské soukenictví mezi lety 1783–1791 je nápadný nejen rychlý vzestup zaměstnaných osob a stavů. Pozoruhodnější je již jeho značně silná manufakturní složka. Stavů v soukenických manufakturách tvořily již 5 % všech existujících stavů. Byly to vesměs stavů v manufakturách soustředěných. Kromě nich na mnoha stavech pracovali soukeničtí mistři pro rozptýlené manufaktury, takže tím se procento manufakturní výroby značně zvyšuje. Hospodářský význam soukenických manufaktur však byl daleko pronikavější, nežli ukazoval jejich podíl v počtu stavů a na nich pracujících osob.

Cajkařů-řemeslníků bylo v roce 1791 na Moravě a ve Slezsku celkem 103. Měli 142 stavů. Kromě nich zhotovovali polovlněné a vlněné tkaniny mnozí pláteníci. V cajkařských manufakturách bylo v téže době již okolo 450 stavů.²⁷ Manufakturní výroba v cajkařství tehdy znovu vzrostla. Počet stavů v dílnách cajkařů nedosahoval již ani jedné třetiny stavů v manufakturách. Přitom ještě větší část cajkařských mistrů pracovala v režii manufaktur.

Při výrobě trypu a plyšu bylo v roce 1791 zaměstnáno 96 řemeslných mistrů se 120 stavů. Téměř všichni pracovali pro šumperskou Klapprothovu manufakturu, v jejíchž dílnách bylo tehdy okolo 50 stavů.²⁸

Počet zaměstnaných osob a stavů se rok od roku zvyšoval. V posledním desetiletí dosáhl rozmach moravského vlnářství vrcholu. V roce 1798 bylo na

²⁵ SAB, Míst. sign. 39, č. 2094, manufakturní tabulky pro Slezsko a Moravu za rok 1791.

²⁶ Tamtéž.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ Tamtéž.

Moravě a ve Slezsku okolo 4900 soukenických stavů v dílnách drobných výrobců a dalších 600 stavů, na nichž pracovali cajkaři ve svých obydlích.²⁹ V manufakturách vlnářských, soukenických a cajkařských bylo již více než 1200 stavů.³⁰ To znamená, že na konci 18. století byl poměr mezi řemeslnou a manufakturní výrobou, vezmeme-li jako srovnávací měřítko stavu, zhruba 4,5:1. Kdybychom však srovnávali jiné stránky obou výrobních forem, zejména hospodářský efekt, význam manufaktur byl mnohem znatelnější. Už bylo několikrát podotknuto, že k manufakturní výrobě je nutno připočítat také ty soukenické i cajkařské mistry, kteří nebyli samostatnými řemeslníky, pracující ve svých domovech pro rozptýlené manufaktury. V pramenech se však nečiní rozdíl mezi skutečně samostatným řemeslníkem a drobným výrobcem, samostatným jen zdánlivě. Nemůžeme proto zjistit ani přibližný počet těch nebo oněch řemeslníků. Jisté však je, že koncem století byla skupina pracovníků v rozptýlených manufakturách značně početná.

Údaje o objemu vlnářské výroby z konce 18. století jsou stejně zlomkovité a málo věrohodné, jako z předchozí doby. Jestliže je uvádíme, činíme tak zejména proto, abychom zdůraznili hospodářský význam vlnářských manufaktur. Podle manufakturních tabulek zhotovili moravští a slezští soukeníci a cajkaři v roce 1791 okolo 170 000 kusů suken a ostatních vlněných a polovlněných tkanin.³¹ Z tohoto počtu připadlo na produkci vlnářských manufaktur asi 23 000 kusů.³² V letech 1798—1800 se pohyboval průměrný objem vlnářské výroby okolo 190 000—200 000 kusů ročně. Podíl manufaktur byl asi 35 000 kusů.³³ Nemůžeme z uvedených čísel dělat závěr, jen jimi podtrhujeme naši výše uvedenou tezi o rychlém rozvoji moravskoslezského vlnářství na sklonku 18. století. Hlavním znakem moravskoslezského vlnářství ve 2. polovině 18. století však byla silící manufakturní výroba.

Vlnářství na Moravě a ve Slezsku zůstalo i ve 2. polovině 18. století soustředěno v těch městech, v nichž mělo již staletou tradici. Na venkově se výroba vlněných tkanin vcelku neuchytila, aspoň zdaleka ne tak pronikavě jako v plátenictví. S výjimkou Brna nevznikla nová vlnářská střediska. Brno bylo jediným novým centrem, a to manufakturního vlnářství. Rozsah vlnářské výroby se však v některých starých soukenických městech mnohokrát zvětšil. Nejživějšími vlnářskými středisky zůstala města na severovýchodní Moravě, zejména Nový Jičín, Příbor, Brušperk, Fulnek, Hranice a Místek.

Nový Jičín byl po Jihlavě druhým největším střediskem řemeslně sou-

²⁹ Tamtéž, č. 2057, manufakturní tabulky pro Moravu a Slezsko za rok 1798.

³⁰ Tamtéž.

³¹ Tamtéž, č. 2094, manufakturní tabulky pro Moravu a Slezsko za rok 1791.

³² Tamtéž.

³³ Tamtéž, č. 2057, manufakturní tabulky pro Moravu a Slezsko za l. 1798—1800.

kenické výroby. Jičínští soukeníci také ve 2. polovině 18. století zpracovávali uherskou vlnu a jejich tkaniny se prodávaly většinou v Uhrách. V roce 1768 a po druhé v roce 1772, byl Nový Jičín postižen velkými požáry, jimž padly za obět téměř všechny domy a dílny soukeníků.³⁴ Město i vlnářské řemeslo se však za několik let vzpamatovalo natolik, že v roce 1791 bylo v Jičíně již 473 soukenických mistrů se 473 stavů.³⁵ Stejný počet stavů a mistrů překvapuje, protože podle toho by měl každý mistr pouze jediný stav, což v tehdejší době je nemyslitelné. Zpráva z manufakturních tabulek je buď nevěrohodná, nebo, což je pravděpodobnější, bohatší mistři měli více stavů a někteří chudí neměli stavy žádné a živili se příležitostnými pracemi nebo pracovali u bohatších spolumistrů jako tovaryši. Novojičínští soukeníci zhotovili v roce 1791 okolo 21 000 kusů suken a ostatních vlněných tkanin.³⁶ V roce 1798 bylo v Novém Jičíně již 526 soukeníků s 501 stavem a roční produkcí přes 24 000 kusů.³⁷ Silné cechovní tradice v Novém Jičíně byly obdobně jako v Jihlavě velkou překážkou rozvoje manufakturní výroby. Fulnecký podnikatel Rockert, který si vybudoval na předměstí Nového Jičína vlnářskou manufakturu, musel po dlouhá léta vést s místním soukenickým cechem spory a jen s přispěním státních orgánů se mu podařilo udržet se. Soukenický cech však byl zmítán vnitřními rozpory. Mezi členstvem byla hluboká diferenciacce. Na několik bohatých soukeníků připadaly desítky chudších. Mezi cechovním představenstvem a prostými členy byly neustálé spory, zejména pokud šlo o hospodaření s cechovním majetkem. Novojičínští obchodníci pak měli v moci, až na výjimky, všechny mistry, kteří byli u nich zadlužení a museli od nich nakupovat vlnu a prodávat jim hotové zboží.³⁸ Na konci 18. století bylo mezi novojičínskými mistry nemálo těch, kteří byli daleko více námezdnými dělníky, pracujícími ve svých dílnách pro místní obchodníky, než samostatnými živnostníky.

Dalším soukenickým městem, kde se většina obyvatel živila předáním vlny a tkaním suken, byl Příbor. V roce 1791 tam bylo 415 soukeníků pracujících na 291 stavech. Příborská sukna vynikala vzhledem a kvalitou a upevnila si své dobré jméno na trzích v Uhrách, Rakousích a na Balkáně. V roce 1791 vyrobili příborští mistři okolo 11 000 kusů suken.³⁹ V roce 1798 zase soukeníků přibývalo. Příborský cech měl již 428 členů s 307 stavů. Objem výroby však zůstal nezměněn, a to 11 000 kusů.⁴⁰ Také malé městečko Brušperk

³⁴ D'Elvert, c. d., str. 78.

³⁵ SAB, Míst. sign. 39, č. 2094, manufakturní tabulky kraje přerovského za rok 1791.

³⁶ Tamtéž.

³⁷ Tamtéž, č. 2057, manufakturní tabulky kraje přerovského za rok 1798.

³⁸ HkA, fasc. 98/1.

³⁹ SAB, Míst. sign. 39, č. 2094, manufakturní tabulky přerovského kraje za rok 1791.

⁴⁰ Tamtéž, manufakturní tabulky přerovského kraje za rok 1798.

bylo na konci 18. století přeplněno soukenickými dílnami. V roce 1791 měl brušperský soukenický cech 244 členů, kteří pracovali na 225 stavech. V témž roce zhotovili brušperští jen 3350 kusů suken. Ve skutečnosti vyrobili jistě více, avšak státní úřady, konkrétně přerovský krajský úřad, dostal od cechu číslo záměrně nižší.⁴¹ O sedm let později zhotovili brušperští soukeníci na 229 stavech 4253 kusů suken.⁴²

V textilní výrobě ve 2. polovině 18. století si získal znamenitou pověst Fulnek. Již dříve bylo toto místo známo svou soukenickou výrobou a hlavně živým obchodem se sukný. Ve 2. polovině 18. století se tu však rozšířilo ještě cajkařství. Několik desítek fulneckých měšťanů se živilo také plátenictvím. V roce 1791 mělo 175 fulneckých soukeníků okolo 180 stavů. Vyrobili na 5000 kusů suken.⁴³ Do roku 1798 stoupla soukenická produkce až na 8000 kusů.⁴⁴ Na počátku 90. let mělo toto městečko 381 domů s 2700 obyvateli, živícími se téměř výlučně zpracováním vlny a lnu.⁴⁵ O nic menší nebylo vlnářství v Místku, kde v roce 1791 bylo na 280 soukeníků. Zdejší mistři však byli neobyčejně chudí. Většina z nich neprovozovala živnost, takže v činnosti bylo pouhých 100 stavů a zhotoveno bylo 2500 kusů vlněných tkanin.⁴⁶ Do roku 1798 se snížil počet členů cechu na 231. Na 105 stavech zhotovili místečtí řemeslníci 3500 kusů tkanin.⁴⁷ Pozoruhodný rozmach vlnářství se ve 2. polovině 18. století projevil v Hranicích. V roce 1728 čítal zdejší soukenický cech 52 členů. Na konci století však žilo ve městě 238 soukeníků s 215 stavů a s roční výrobou okolo 5000 kusů suken.⁴⁸ Bez významu nebylo soukenictví ani v dalších městech na severovýchodní Moravě. Ve Štramberku bylo v roce 1791 okolo 75 soukeníků, ve Valašském Meziříčí 56, v Lipníku čítal soukenický cech v roce 1798 více než 60 členů a v Krásně téměř 100 mistrů.⁴⁹ Na severovýchodní Moravě se živilo vlnářstvím četné obyvatelstvo ještě hluboko do 19. století. Tovární průmysl zasáhl hluboko do těchto soukenických center. V některých pokračovala soukenická tradice, a tato města žila dále ve znamení továrního vlnářství, např. Nový Jičín, v druhých s úpadkem řemeslné výroby toto průmyslové odvětví v průběhu 19. století zaniklo.

Další vlnářskou oblastí byla západní Morava. Zůstala jí také ve druhé polo-

⁴¹ Tamtéž, manufakturní tabulky přerovského kraje za rok 1791.

⁴² Tamtéž, manufakturní tabulky přerovského kraje za rok 1798.

⁴³ Tamtéž, manufakturní tabulky přerovského kraje za rok 1791.

⁴⁴ Tamtéž, manufakturní tabulky přerovského kraje za rok 1798.

⁴⁵ D'Elvert, c. d., str. 78.

⁴⁶ SAB, Míst. sign. 39, manufakturní tabulky přerovského kraje za rok 1791.

⁴⁷ Tamtéž, manufakturní tabulky přerovského kraje za rok 1798.

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ Tamtéž.

vině 18. století. Prvenství si zachovala Jihlava jako největší soukenické středisko na Moravě, ač jí vyrůstal nebezpečný soupeř v manufakturním vlnářství brněnském. Jihlavské soukenictví mělo stále neobyčejnou hospodářskou důležitost, a proto věnujeme jeho stručnému vývoji poněkud více místa. Jihlavští soukeníci měli období konjunktury zpravidla tehdy, vedla-li rakouská monarchie válku a potřebovala-li obléci armádu. Tak tomu bylo na počátku 18. století. Avšak války o dědictví rakouské a ani válka sedmiletá nepomohly úplně překonat vleklou krizi, již jihlavské soukenictví prožívalo po několik desetiletí, i když objednávky suken pro armádu byly častější. Počet soukenických mistrů klesal jednak cílevědomě tím, že bylo téměř úplně zastaveno přijímání nových členů, jednak další pauperisací soukeníků. Mnoho mistrů ztratilo živnosti, zadlužili se a věřitelé jim prodali všechn majetek. V 50. letech klesl počet členů soukenického cechu až na 365,⁵⁰ avšak jen menšina provozovala samostatnou živnost. Např. v roce 1759 mělo ze 365 soukenických mistrů jen 85 prostředky, aby si opatřili vlnu a ve své režii ji zpracovali. Dalších 88 mistrů bylo úplně chudých. Živil se předemím, příležitostně našli zaměstnání jako nádeníci a mnozí museli hledat východisko v žebrotě. Ostatních 192 mistrů pracovalo jen díky úvěrům, které jim poskytoval cech, dávaje jim vlnu, kupovanou za peníze z cechovní pokladny. Tito soukeníci dodávali své zboží zase do cechovních skladů.⁵¹

Cech značně rozšířil svou nákladnickou činnost, započatou po roce 1730, která byla původně míněna jako pomocná akce. Počet mistrů zakládaných vlnou mnohokrát stoupl a v nedaleké budoucnosti došlo k svérázně reorganisačnímu podnikání. Nákladníkem a manufakturistou se stal soukenický cech jakožto instituce. Zároveň platily dřívější přísné směrnice, potvrzené znovu v roce 1746, jimiž se omezoval nejen počet mistrů, ale také výroba. Jen v některých výjimečně příznivých letech, došly-li bohatší objednávky, rozšiřoval soukenický inspektor po dohodě s cechovním představenstvem množství kusů, jež směli mistři vyrobit. Cechovní představenstvo, majíc v čele inspektora, spravovalo záležitosti spojené s nákupem vlny a prodejem suken. Funkcionáři cechu, pověřeni touto správou, tvořili jakési ředitelství, zvané administrace. V 50.—60. letech byly úkoly administrace nemalé, protože stále více soukenických mistrů pracovalo v její režii. Zatím však rapidně klesal podíl obchodníků jak na obchodu s vlnou, tak s hotovými tkaninami. Co bylo příčinou ústupu jihlavského obchodnictva z dřívějších pevných pozic? Jsme toho názoru, že jednou z příčin byla státní politika, podporující podnikání cechu proti obchodníkům. Svědčí o tom zejména pečlivost, s níž

⁵⁰ SAB, Gub. T-10 g, soupis členů soukenického cechu za rok 1759.

⁵¹ Tamtéž, I-105-36 b. Podle zprávy jihlavského cechu bylo v l. 1753—1759 přijato celkem 61 nových mistrů, zatímco jen úmrtím se zmenšil počet členů o 91.

moravský manufakturní úřad a později komerční konses sledoval každodenní dění v jihlavském soukenictví. S pomocí státních úřadů získal jihlavský cech velkou výhodu při nákupech vlny v Uhrách. Byly mu udělovány bez obtíží volné pasy na její dovoz, zatím co obchodníci platili na hranicích vysoká cla. Také brněnská půjčovní banka opatřovala pro cechovní administraci vlnu za nejpříjemnější ceny.⁵² Jihlavě bylo dáno právo pořádat trhy na vlnu. Tím se mělo pomoci cechovnímu podnikání, protože administrace získala přednostní právo nákupu. Zástupci jihlavského cechu uzavírali smlouvy s armádními sklady, což je novým důkazem jejich preference před obchodníky. Ještě ve 40. letech byli totiž hlavními dodavateli vojenských suken obchodníci. Podle zpráv z let 1757—1761 odebíral pouze vídeňský vojenský sklad průměrně 5000 kusů suken ročně. S tímto množstvím ovšem nebyl jihlavský cech spokojen a resolutně žádal zvýšení objednávek.⁵³ Z uvedeného vyplývá, že stát vydatně podporoval podnikání cechu, patrně v naději, že touto cestou bude překonán úpadek jihlavské výroby. Jihlavské obchodnictvo bylo v té době oslabeno o největší obchodní dům Zebův, jenž upadl a strhl s sebou některé své věřitele. Také ostatní obchodníci, jak se zdá, nebyli, aspoň v 50.—60. letech, v nejlepším postavení. Jednostranná podpora cechovního podnikání bezesporu zhatila jihlavským obchodníkům mnohý jejich plán. Rok po roce byl obrat těchto kdysi monopolistů v obchodě s vlnou a se sukнем menší, až nakonec, počátkem 70. let, jihlavský cech jako podnikatel převzal úplně jejich místo a ponechal obchodníkům pouhé paběrky. Cechovní podnikání zajišťovalo dvěma třetinám členů výrobu aspoň nevelkého množství suken. To se projevilo nejvýrazněji na celkovém objemu výroby. I když počet cechovních členů klesal, výroba v době, z níž máme celkové údaje, tj. v letech 1751—1760, nedoznala podstatnějšího pohybu a zůstávala zhruba na stejném stupni.

SOUKĚNICKÁ VÝROBA V JIHLAVĚ V LETECH 1751—1760⁵⁴

<i>Rok</i>	<i>vyrobena kusů suken</i>	<i>širokých</i>	<i>úzkých</i>	<i>úplně úzkých</i>
1751	celkem		13 446	
1752	celkem		17 511	
1753		7 051	980	653

⁵² Tamtéž, seznam pasů na dovoz vlny z l. 1753—1766. Také T-10 g, protokol ze schůzky jihlavského soukenického inspektora se zástupci půjčovní banky z 21. října 1752.

⁵³ Tamtéž, seznam suken odvedených vojenskému skladu ve Vídni, Jihlava 10. března 1767.

⁵⁴ Tamtéž, I-105-36 b.

Rok	vyrobena kusů suken širokých	úzkých	úplně úzkých
1754	17 191	1874	1135
1755	16 648	2286	968
1756	17 653	1657	1003
1757	16 812	1920	1064
1758	17 745	1071	1103
1759	17 574	1936	912
1760	17 498	1847	803

Představenstvo jihlavského cechu a především soukenický inspektor do-
sáhli neomezené moci nad soukeníky, ovládající jak přiděly vlny, tak ob-
chod se sukнем. Dopouštěli se mnoha nepřístojností, a využívající svého po-
stavení, obohacovali se na úkor soukeníků i cechovní pokladny. Inspektor
a cechovní starší žádali dary od uchazečů o mistrovství. Chtěli-li rodiče dát
svého syna na učení, museli rovněž podplácet inspektora a přísežné. Funkcio-
náři pověřeni přejímáním suken od mistrů buď přehlíželi kvalitativní chyby
ve zboží svých přátel a známých, nebo zase trestali sebemenší nedostatky
na výrobcích jiných mistrů vysokými pokutami, a to jedině z osobních
důvodů. Často odmítli záměrně sukno převzít, vymlouvajíc se na špatnou
kvalitu. Inspektor spolu s odpovědnými funkcionáři administrace prováděl
nekalé obchody. Např. nakoupili v Uhrách vlnu a falšující kupní smlouvy
požadovali z cechovní pokladny mnohem vyšší ceny, takže mistři dopláceli
na ziskuchtivost svých představených, platíce za vlnu mnohem více, než za ni
bylo vydáno. Zlořády se rozmohly zvláště po roce 1765. Inspektor zneužíval
soukenický patent a jestliže si chtěl mistr postavit další stav a najmout tova-
ryše, musel bezpodmínečně dát inspektorovi úplatek, jinak mu nepovolil
dílnu rozšířit. Stížností na prohřešky inspektora a na představenstvo bylo
čím dál více a státním orgánům nezbylo nic jiného, než poslat do Jihlavy,
jak již několikrát předtím, komisi, aby přešetřila poměry a zjednala nápravu.
Soukenický inspektor byl zbaven úřadu a nahrazen jiným. Komise zjistila
tolik případů obohacování, úplatků apod., že dala uvěznit také několik
členů cechovního představenstva.⁵⁵ V roce 1770 dlela v Jihlavě druhá ko-
mise, která po několik měsíců podrobně prozkoumávala poměry ve zdejším
soukennictví a podávala návrhy na odstranění zlořádů. Ukázalo se, že ce-
chovní pořádek z roku 1725 byl již v nových podmínkách neúčinným, zvláště
když vstoupil v platnost již zmíněný císařský patent z roku 1765. Počet
soukeníků po roce 1765 ku podivu nestoupl, ale dále se zmenšoval, zato však
bohatší mistři si pořizovali do svých dílen další stavy, takže počet stavů

⁵⁵ Tamtéž, I-105-1 a. HkA, fasc. 98/3-6.

v Jihlavě měl vzestupnou tendenci.⁵⁶ Každý z mistrů měl právo zhotovovat libovolné množství zboží. Cechovní administrace, vedená inspektorem a cechovními funkcionáři, nestačila na vedení rozsáhlé agendy, jež byla spojena s obchodem s vlnou a sukнем. Vedení administrace se k tomu ještě zdiskreditovalo zpronevěrami. Komise usoudila, že bude třeba postavit v čelo cechovního podnikání zkušenější osoby a provést důkladnou reorganizaci administrace. Na její návrh se počátkem 70. let ustavila tzv. *T u c h h a n d l u n g s k o n f r a t e r n i t ä t*. Členy byli všichni soukeničtí mistři. Na rozdíl od dřívějších dvou společností z konce 16. a počátku 18. století nebyli přijímáni za členy ani obchodníci, ani jiní nájemci. Základní kapitál tvořil pouze majetek soukenického cechu. Soukeničtí mistři nemuseli skládat podíly. Výroba byla uspořádána následovně: Mistři si opatrovali vlnu ze společného skladu buď koupí za hotové, nebo chudší ji dostávali ve formě obdobné nákladnictví. Vlnu zpracovali a při odevzdání sukna jim cena za ni byla odpočítána ze mzdy. Správa společnosti odebírala a platila všechno zboží, jež vyhovovalo předpisům po stránce kvalitativní. Vedením společnosti či bratrstva (výrobního družstva) byli pověřeni nikoliv cechovní funkcionáři, ale placené odborné síly, účetní, faktori, písaři apod. Cechovní funkcionáři vykonávali pouze kvalitativní prohlídky suken. Úloha a význam soukenického inspektora taktéž poklesla. Stal se pouhým styčným úředníkem mezi státními úřady a společnostmi, popř. cechem.

Reorganizační jihlavského soukenictví a vznikem společnosti se dokončil dlouholetý proces. Členové cechu již nevystupovali jako samostatní řemeslníci. Pracovali společně v cechovním kolektivu. Tvořili v pravém slova smyslu výrobní družstvo. Společnost reprezentovala i navenek jihlavské soukenictví jako právnická osoba. Vyřizovala veškeré záležitosti spojené s nákupem vlny a s prodejem suken. Majetek cechu jí byl plně k dispozici. Zisky společnosti se nerozdělovaly mezi členy, ale užívalo se jich k investicím, k opravám cechovních dílen jako barvíren, valch apod. Družstevní forma výroby přinesla nečekané úspěchy. Dřívější nářky na cechovní funkcionáře ustaly. Zaměstnanci společnosti byli pod kontrolou všeho členstva a pracovali také pod dozorem státních úřadů, takže museli odpovídat za své hospodaření. Zlepšila se kvalita suken, protože mistři, chtějíce, aby jim všechno jejich zboží bylo odebráno a zapláceno, odváděli pečlivěji zhotovené zboží.⁵⁷

Poslední čtvrtina století přinesla ještě jednou rozkvět jihlavskému souke-

⁵⁶ Tamtéž. V roce 1770 bylo v Jihlavě jen 280 soukeníků, ale měli okolo 470 stavů.

⁵⁷ Tamtéž, 105-33 a, b, c, d. V těchto fasciklech je množství zpráv a výkazů o činnosti družstva. Vedoucími zaměstnanci byli aktuář, účetní, adjunkt, faktori a pro prohlídky suken funkcionáři cechu.

nictví. Čilému vedení se podařilo získat nové odběratele jak v zemích rakouské monarchie, tak v zahraničí, zejména v Německu, ve Švýcarsku, na Balkáně a v Itálii. Jihlavské soukenické družstvo prodávalo každoročně mnoho tisíc kusů suken vojenským skladům ve Vídni, v Brně i jinde. Např. podle smlouvy z 31. prosince 1779 zavázala se správa jihlavské společnosti odvést do vojenského skladu ve Stokravě (Stockerau) během příštího roku 11 000 kusů vojenských suken.⁵⁸ Za rok 1779 bylo dodáno do téhož skladu 15 000 kusů suken. Za léta 1778—1781 činily objednávky do Stokravy 51 340 kusů. Všechny zásilky vyřizovala jihlavská družstevní správa.⁵⁹ Družstevní podnikání končilo značnými aktivy. V roce 1782 byl oceněn majetek jihlavského cechu včetně zásob vlny, suken apod. částkou 110 637 zl. Za necelé desetiletí se rozmnožil cechovní majetek o několik desítek tisíc zlatých.⁶⁰

Počet pracujících soukenických mistrů zase stoupal, což bylo výrazem příznivějších poměrů. V roce 1781 bylo zaměstnáno celkem 336 soukeníků a jen asi 20 dalších nepracovalo, nemajíce zařízené dílny. Počet nepracujících soukeníků se proti stavu před třemi desetiletími mnohokrát zmenšil.⁶¹ V roce 1789 pracovalo v jihlavském družstvu 394 mistrů s 292 tovaryši a 215 učni. Měli celkem 414 stavů. Ve městě a v okolí předlo pro ně 5726 přádláků.⁶² O dvě léta později, v roce 1791, zhotovili jihlavští soukeníci na 410 stavech 46 708 kusů suken a jiných vlněných tkanin.⁶³ V roce 1799 vystoupil počet soukeníků na 458 se 478 stavy a roční výroba se odhadovala na 51 575 kusů.⁶⁴

V dalším půlstoletí, tj. v 1. polovině 19. století, jihlavské soukenictví bylo nuceno soupeřit nejdříve s manufakturní, pak s tovární velkovýrobou. Zatím co brněnské manufaktury se rychle vyvíjely v továrny, jihlavské soukenictví si zachovávalo mnoho konservatismu a nepřebíralo moderní výrobní formy, takže se nutně dostalo do vážné a tentokrát již trvalé krize, z níž se již nevzpamatovalo.

Na západní Moravě se zvětšila výroba vlněných tkanin zejména v Třešti, kde v roce 1791 bylo 170 soukeníků se 110 stavy a s roční produkcí 3400 kusů suken.⁶⁵ V Třebíči bylo v témž roce 130 soukeníků se 105 stavy a s výrobou více než 3200 kusů.⁶⁶ Značný počet soukeníků byl

⁵⁸ Tamtéž, I-105-29.

⁵⁹ Tamtéž, přípis jihlavského soukenického cechu krajskému úřadu z 21. února 1782.

⁶⁰ Tamtéž, I-105-32, bilance jihlavského cechu za rok 1782.

⁶¹ Tamtéž, I-105-36 b, Jihlava 9. února 1781.

⁶² SAB, Míst. sign. 39, č. 2048, manufakturní tabulky jihlavského kraje za rok 1789.

⁶³ Tamtéž, č. 2094, manufakturní tabulky jihlavského kraje za rok 1791.

⁶⁴ Tamtéž, č. 2057, manufakturní tabulky jihlavského kraje za rok 1799.

⁶⁵ Tamtéž, č. 2094, manufakturní tabulky jihlavského kraje za rok 1791.

⁶⁶ Tamtéž.

také v Brtnici. V roce 1798 čítal tamější cech 83 členy. V Bystřici nad Pernšt. bylo koncem 18. století 38 soukeníků s 15 tovaryši, 31 učni, 16 pomocníky a 85 stavů. O rok později zhotovili bystřičtí mistři okolo 3200 kusů suken.⁶⁷

Na východní Moravě zůstala sukna ve 2. polovině 18. století co do sortimentu stejná jako v předchozích stoletích. Soukeníci zhotovovali hrubá valašská sukna. Na některých panstvích se však výroba těchto suken uchytila i v dalších vesnicích. Mnoho desítek venkovských soukeníků-zemědělců si přivydělávalo po skončení polních prací tkaním hrubých vlněných tkanin. V městečku Valašských Kloboukách a v okolních vesnicích bylo v roce 1798 okolo 422. takových řemeslníků. Ve Vsetíně a okolí bylo vedle 68 soukenických mistrů, kteří pracovali po celý rok, dalších 201 sezónních výrobců. Všichni se věnovali výhradně zpracovávání halenových suken.⁶⁸ Halináři (nazývali se tak někdy soukeníci, věnující se výhradně výrobě těchto druhů suken) byli také na vesnicích na panství Ostroh.⁶⁹ V nevelkém východomoravském městě Vizovicích byli takřka všichni obyvatelé soukeníky. V roce 1798 jich tam bylo 233 s 36 tovaryši. Také Gottwaldov byl na konci 18. století důležitým soukenickým střediskem se svými 110 mistry. V Malenovicích pracovali tehdy soukeničtí mistři na 63 stávech.⁷⁰

Severní Morava byla doménou plátenictví, avšak ve dvou městech, Svitavách a Moravské Třebové, se vedle výroby lněných tkanin ve 2. polovině 18. století neobyčejně zvětšilo také vlnářství. V 19. století se zvláště Svitavy staly střediskem textilního továrního velkopřemyslu. Na sklonku 18. století bylo ve Svitavách 117 soukeníků se 100 stavů a s roční výrobou okolo 5000 kusů suken. V Moravské Třebové měli soukeníci taktéž 100 stavů, cajkaři dalších 70 stavů.⁷¹ V obou městech bylo několik desítek obchodníků, kteří vyváželi lněné i vlněné tkaniny do celé rakouské monarchie. Brněnská půjčovní banka dala podnět k zavedení cajkařství v Mohelnici. Když od poloviny 60. let podnikání půjčovní banky ustalo, pokračovali v něm obchodníci a cajkařství se utěšeně rozšiřovalo, takže koncem století bylo v Mohelnici 150 stavů.⁷² Střediskem cajkařství byl ve 2. polovině 18. století Uničov, díky místní manufaktuře, největší svého druhu na Moravě.⁷³

⁶⁷ Tamtéž, č. 2057, manufakturní tabulky jihlavského kraje za rok 1798–1799.

⁶⁸ Tamtéž, manufakturní tabulky hradištského kraje za rok 1798.

⁶⁹ Tamtéž.

⁷⁰ Tamtéž.

⁷¹ Tamtéž, manufakturní tabulky olomouckého kraje za rok 1791.

⁷² Tamtéž, manufakturní tabulky olomouckého kraje za rok 1799.

⁷³ Viz kapitolu VII.

Na severní Moravě se koncem 18. století rozšiřovalo bavlnářství, do té doby soustředěné v Šumperku. Na výrobu bavlněných tkanin přecházeli pláteníci. V 1. polovině 19. století se bavlnářství a plátenictví vzájemně prolínaly, avšak bavlnářství získávalo stále na síle tak, jak stoupala obliba bavlněných tkanin.

V bývalých krajích brněnském a znojemském, tedy na jižní a střední Moravě, nebylo vlnářství nikdy příliš rozšířeno. Ve druhé polovině 18. století se jedině Brno se svými vlnářskými manufakturami dostalo do popředí a již koncem století patřilo k největším vlnářským střediskům ve střední Evropě.⁷⁴ Z ostatních míst, kde bylo zastoupeno řemeslné vlnářství, zaslouží si pozornosti Lomnice se 40 soukeníky, Vyškov s 32 a Slavkov s 30 soukeníky. Lze připojit ještě Rousínov a okolní vesnice. Tamní cajkaři tkali vlněné zboží pro židovské manufaktury.⁷⁵

Na území Rakouského Slezska zůstala ve 2. polovině 18. století koncentrace vlnářství vcelku táž, jaká byla již před staletími. V kraji opavském to byl Krnov, kde bylo v roce 1798 okolo 100 soukeníků s 32 tovaryši, 22 učni a 90 stavy. V roce 1800 zhotovili krnovští řemeslníci 6000 kusů suken.⁷⁶ V Krnově sice nebyly soukenické manufaktury, avšak v 19. století tu bylo založeno několik továren, jejichž výrobky proslavily toto město po celém světě. V Opavě byl vždy početný soukenický cech. Koncem století tu bylo 90 mistrů s roční produkcí okolo 5520 kvalitních suken.⁷⁷ Malé městečko Odry vynikalo výrobou jemných suken a cajků. V roce 1800 tam bylo 98 soukeníků a cajkařů, kteří zhotovili 4300 kusů tkanin.⁷⁸ V Bílovci bylo v roce 1798 více než 150 soukeníků a 105 cajkařů. Soukeníci se však většinou věnovali výrobě cajků. Bílovec byl v 19. století rovněž důležitým střediskem tovární výroby. Také Vítkov se řadil mezi slezská soukenická střediska se svými 80 soukeníky.⁷⁹ Jak již bylo uvedeno výše, vznikly ve 2. polovině 18. století cajkařské manufaktury v Javorníku, ve Vidnavě a v Jeseníku.⁸⁰

V kraji těšínském bylo Bílsko se 469 soukeníky, 80 tovaryši, 47 učni a 308 stavy největším dodavatelem suken pro haličské trhy.⁸¹ V roce 1800 zhotovili zdejší soukeníci okolo 12 000 kusů suken. Druhým městem v tě-

⁷⁴ Tamtéž.

⁷⁵ SAB, Míst. sign. 39, č. 2057, manufakturní tabulky brněnského kraje za rok 1798.

⁷⁶ Tamtéž, manufakturní tabulky kraje opavského za rok 1798 a 1800.

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁹ Tamtéž.

⁸⁰ Srovn. kapitulu VII.

⁸¹ SAB, Míst. sign. 39, č. 2048 a č. 2057, manufakturní tabulky těšínského kraje za rok 1788 a 1800.

šínském kraji, jehož vlnářství si zaslouží pozornosti, byl Frýdek, v němž bylo v roce 1799 přes 50 soukenických mistrů.⁸² V ostatních městech a vesnicích na Těšínsku bylo vlnářství nepatrné. Mnohem pronikavější hospodářský význam však dosáhla zdejší plátenická výroba, již se v průběhu 2. poloviny 18. století živilo několik tisíc lidí.⁸³

⁸² Tamtéž, manufakturní tabulky těšínského kraje za rok 1799.

⁸³ Srovn. mou práci *Plátenictví*, str. 104n.